

Hisztéria

VISSZHANG - LXIV. évfolyam, 17. szám, 2020. április 24.

Verebes István minden szavával egyetérték (*Viselkedés, forma, ÉS*, 2020/14., ápr. 3.), feltűnt azonban, hogy egyetlen nevet meg sem említ: Horvai Istvánét, a kiváló színészpedagógusét, aki nemcsak Eszenyi Enikő osztályfőnöke volt a főiskolán, hanem a verbális „abuzáció” nagymesterének is számított. Ő volt az, aki magas művészi fokon űzte színházművészeti megaláztatásait. Ez az a fogalomkör, amely színházzakmai értelemben nem elfogadhatatlan, sőt akad olyan „abuzáló”, főleg tanító nagymester, aki kifejezetten a szunnyadó vagy csak kapizsgáló tehetség kibontakoztatása érdekében mond megalázó, gyalázkodó szavakat, amelyeket már csak azért sem bújtat köntösbe, nehogy elveszítsék szándékosan durvára hangolt hatásukat. Ebben az értelemben Horvai soha nem fékezte magát, a legsértőbb kifejezéseket is bátran, bármikor, bárkinek odavágta. Igaz, nem üvöltözött, de olykor indulatosan megemelte a hangját. A legbántóbb azonban olyankor volt, amikor fojtott csendességgel áradt belőle a szidalmazás. Eszenyi Horvai tanítványa volt és maradt is mindvégig, hiszen a Vígszínházban kezdte, majd folytatta pályáját, ahol a mestere volt az igazgatója is. Mindent tőle tanult és mindent tőle szenvedett el, de ő csinált belőle jelentős színésznőt. Eszenyi már a főiskolán kiragyogott tehetségével, mégis másodéves korában elterjedt, hogy a tanár úr ki akarja rakni, mert elviselhetetlennek tartotta színpadképtelennek tűnő, csipogó hangját. Harmadéves rendezőhallgatóként összefutottam vele a folyosón, ahol éppen zokogott, mert Horvai rászállt, kigyalázta belőle a lelket is, élni sem volt kedve már, nem gondolta volna, hogy ilyen fájdalmas és gyötrelmes ez a színészi pálya, és ha ilyen, akkor neki ez nem kell. Rudolf Péter jött vigasztalni éppen, aki el is mondta ott rögtön, hogy az tényleg kibírhatatlan, amit Eszenyinek el kell szenvednie, de ki kell bírni, mert a tanár úr egyébként fantasztikus. Eszenyit csak rázta az ideg, hatalmas szemei vérvörösén ragyogtak és könyörögtek segítségért. Számos színdarab főszerepét láttam benne azonnal.

Az eset után nem sokkal mesterem közbenjárásával kikértem Eszenyi Enikőt a Horvai-osztályból a rendezővizsgám egyik főszerepére, Kulka János játszotta a másikat, nagy meglepetésemre a tanár úr kiadta, sőt még nagyobb meglepetésemre a vizsga után megszólított, és komoly szavakkal dicsérte Eszenyi játékát. Azóta tudom, az is arany, ami olykor nem fénylik, de nagyon sok durva dörzspapírral kell jó erősen és alaposan dörzsölgetni, hogy valami fény megcsillanjon. Horvai egyetlen dicsérő gesztusából megtanultam, miről is van szó, amikor látszatra elviselhetetlennek tűnik minden. Van, amikor értünk taposnak, és azt el kell tudni viselni. Félreértés ne essék, nyilván a taposó szándéknak is vannak minőségi szintjei. Az sem mindegy, ki tapos kit.

Volt szerencsém látni még pályám elején Moszkvában Anatolij Efoszt, aki Ljubimov árnyékában, szinte titkoltan, zseniális rendezővé nőtt, s aki azonban a *Holt lelkek* próbáján, ahol rendezőhallgatóként hospitáltunk, egy egyébként rendkívüli képességű színészt a földre döngölt, ütötte, verte, porig alázta, egyszóval verbálisan és tetteleg „abuzálta”. A színész összetörve kisétált a színpadról. Több mint egy óra elteltével visszatért, és folytatták a munkát. Kintléte alatt Efosz ült a nézőtérben, és csendben várakozott, időnként teát töltött magának a termoszból. A színpadon azonban megszületett a varázslat, a színész még nagyobb átéléssel játszotta szerepét, Efoszt annyira elragadta az alakítás, hogy felszökellt a színpadra, és hatalmas szenvedéllyel játszotta, élte, mutatta, mivé szeretné fejleszteni még a szerep személyiségét. És ez az örület majdnem ugyanaz az örület volt, amitől korábban megijedtünk és féltünk, hogy kizavarnak a próbáról.

A színházban munkavégzés során egy rendező, igazgató semmitől nem riad vissza az elérendő hatás érdekében. Ez akkor is így van, ha éppen nem az alkotói láz teljében zajlanak az események. Alkati kérdés,

hogy ki, mikor, kit és milyen okból sérteget. A színházi légkör legtöbbször önmagát hisztérikálja, mivel az alkotó, aki egyben igazgató is, gyakran összekeveri a létezés technikájának állapotait. Van, akinél ez annyira összemósodik, hogy megbocsáthatatlanul elveti a sulykot. Eszenyi is elvetette, időnként túlexponálta igazgatói szerepét. Valószínűleg nem ártó szándékkal, de lelkesen és hisztérikusan reagált vélt sérelmeire. Ám hisztérikus magatartása is csupán egy szerep a sok közül, amelyet nagy formátumú mesterétől ellesve épített fel magának. Színház az egész világ, fogta fel jól az ismert idézetet, és mindent ezzel az attitűddel irányított. Szenvedélyesen hitt a hisztérikus magatartás hatékonyságában, mivel ezt élte meg önmaga fejlődéstörténetében is. Meggondolatlanul átvette a hatalmas színház irányítását, és ellentmondást nem tűrve bízott igazgatói hatékonyságában. Ebben csupán azért nem hibáztatható, mert nem ő találta ki magának ezt a szerepet. Ez Marton László kényelmi attitűdje volt, miután megosztotta vele a színház további vezetését. Óvatlan döntés volt. Eszenyi felőrölte Martont, majd felőrölte önmagát. Hatalmas veszteség. Más már nem történhetett, mint ami történt. Egy ártatlan és igaznak tűnő hozzászólásból elszabadult a színházakban egyébként természetesnek ható hisztériakeltés, azaz a hisztériás magatartást hisztérikus reakciók özöne követte. Eszenyi pedig nem kevésbé hisztérikusan leváltotta magát, mindenki mást okolva tetteiért. Valahogy nem jött ki belőle a gesztus, ami annak idején az ő irányában kijött a mesteréből, vagy időnként mégis, csak nem oda címezte, ahova várták. Színházszakmai specifikum, amikor a jó szándék rossz köntösbe bújjik és gyalázkodásnak hat, akármelyik oldal felől nézve. Ilyen a színház, kicsit hisztérikus, ám tessék komolyan venni, mert amikor nézhetővé válik, még szórakoztató is.